

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В НОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Батарейна І. О.

ВСТУП

В Україні відбуваються докорінні зміни у соціально-економічному просторі, які мають відображення й у системі педагогічної освіти. Україна переживає час змін та перетворень, а саме впровадження реформи Міністерства освіти і науки, яка повинна зупинити негативні тенденції та перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності. Нова українська школа – це школа, у якій приємно навчатися та учні не лише отримують знання, а й учаться їх застосовувати в житті. Про важливість морального виховання наголошено у низці нормативно-правових документів: Державній програмі «Вчитель» (2002 р.), Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), законах України «Про освіту» (2017 р.)¹, «Про загальну середню освіту»², «Про вищу освіту» (2014 р.), Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.), Національній доктрині розвитку освіти України³, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, Національній стратегії розвитку освіти України

¹ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.01.2019).

² Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 05.01.2019).

³ Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. *Книга методиста* : довідково-методичне видання / упоряд. Г.М. Литвиненко, О.М. Вернидуб. Харків : Торсінг плюс, 2006. С. 8–21.

на період до 2021 року (2012 р.)⁴, Концепції Нової української школи (2016 р.)⁵ та ін.

Головне завдання Нової української школи – виховати інноватора та громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини. Сьогодні в умовах інформатизації суспільства виникає необхідність пошуку ефективних форм, методів морального виховання учнів молодшого шкільного віку. Головна мета навчання і виховання – формування гармонійно розвинутої особистості.

Саме вчитель початкової школи відіграє велику роль у підготовці підростаючого покоління. Постає питання про підготовку спеціалістів, які б мали знання та відповідні вміння орієнтуватися в нових освітніх умовах. Учитель повинен дбати про виховання, навчання і розвиток особистості. Велике значення мають особистісний вплив вчителя на учнів, його моральна культура, вміння встановлювати та підтримувати доброзичливі відносини з учнями.

Важливо проаналізувати історичні і сучасні питання морального виховання учнів початкових класів в Україні. Відомо, що вихованість – якість особистості, яка визначає в повсякденній поведінці людини її відношення до інших людей. В основі такого відношення лежать повага і доброзичливість до кожної людини. Виховання – це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку. Основними завданнями морального виховання є розширення, поглиблення і систематизація знань учнів про моральні норми і правила поведінки; формування турботливого ставлення до оточуючих людей, до природи; необхідно викликати активне бажання культурно поводитися та розвивати вміння школярів справедливо оцінювати свої і чужі вчинки⁶.

Молодший шкільний вік – особливий етап у формуванні ставлення людини до навколишнього світу, коли визначається спрямованість особистості – громадська, колективістська чи, навпаки, егоїстична, індивідуалістська. Цей вік спрямований на формування основ культури поведінки. Молодші школярі вже здатні сприймати вимоги до себе, вони піддатливі зовнішньому впливові, схильні до наслідування. Моральне виховання молодших школярів передбачає створення у них

⁴ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 р. URL : nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.doc (дата звернення: 05.01.2019).

⁵ Концепція «Нова українська школа» : Рішення кол. МОН України від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 05.01.2019).

⁶ Нечева С. Моральне виховання учнів початкової школи. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 53–54.

моральних уявлень, виховання моральних почуттів та досвіду моральної поведінки.

1. Теоретичні основи морального виховання

На думку М. Фіцули, моральне виховання – виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Моральне виховання містить такі поняття:

Мораль – це система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах.

Моральність – охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей.

Моральна свідомість – один із боків суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

Моральні почуття – запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

Моральні переконання – це внутрішньо прийняті особистістю, укорінені в її свідомості уявлення і поняття про добро і зло, про правильні і неправильні моральні відносини; це, інакше кажучи, стійкі, тверді погляди людини на свою власну поведінку і поведінку інших людей⁷.

Мета морального виховання – всебічний гармонійний розвиток особистості. Розглянемо конкретно кожний критерій. Так, усебічне виховання передбачає формування у людини певних якостей відповідно до вимог морального, розумового, трудового, фізичного й естетичного виховання. Під гармонійністю розуміють узгодження, поєднання цих якостей, їх взаємодоповнення та взаємозбагачення в духовному й фізичному естві людини. Поняття всебічного гармонійного виховання діалектично взаємозв'язані і взаємозумовлені. Виховні можливості навчального процесу приховані в його організації. За правильно організованих умов розвиваються такі моральні якості, як колективізм, відповідальність, чесність, культура поведінки. Мета виховання –

⁷ Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2000. 544 с.

сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство.

Процес морального виховання ґрунтується таких на принципах, як: цілеспрямованість виховання; обов'язковий зв'язок виховання з життям; єдність свідомості та поведінки у вихованні; виховання особистості в колективі; індивідуальний підхід до учнів у вихованні; виховання у праці; комплексний підхід до виховання ґрунтується на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів; принцип системності, послідовності й наступності у вихованні; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього; єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості.

Завдання морального виховання:

1. Формування в учнів моральних понять, поглядів і переконань.
2. Виховання моральних почуттів, які виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.
3. Вироблення навичок і звичок моральної поведінки, які б стали потребою і реалізувалися у будь-якій ситуації та умовах⁸.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася система виховання, що ґрунтувалася на національних рисах і самобутності українського народу, але тривалий час вона нехтувалася і заборонялася. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції народу, поступово відроджується система виховання, яка враховує такі особливості сьогодення, як перехід України до ринкових відносин, відродження всіх сфер життя українського суспільства і процес розбудови незалежної держави. В її основі – український виховний ідеал. Провідні завдання виховання школярів визначені пріоритетними напрямками реформування виховання, визначеними Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»). До них відносяться: формування національної свідомості, любові до рідної землі, народу, бажання працювати задля держави, готовності захищати її; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії свого народу; формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій українців та представників інших націй, які проживають на території України; виховання духовної культури особистості, створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції; утвердження принципів вселюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей; формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря; забезпечення

⁸ Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2000. 544 с.

повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я; виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; формування екологічної культури людини, гармонії її відносин із природою; розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов для її самореалізації; формування у дітей і молоді вмінь міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин⁹.

Програма виховання забезпечує цілеспрямованість виховного процесу та ґрунтується на загальній меті виховання. Повинна відображати якість, яку необхідно сформувавши в учнів. Загальної мети виховання досягають поетапно.

На думку В. Омеляненка, виховання – це організований і цілеспрямований процес формування особистості. Поняття «виховання» вживається в широкому розумінні і включає у себе всю сутність впливу на людину (навчання, освіту) з метою формування її з погляду довершеності. Процес виховання такий самий давній, як і сама людина. Із давніх-давен накопичувався і викристалізовувався досвід виховання людини, підготовки її до активної діяльності. Із часом цей досвід почали систематизувати і надавати йому наукової форми. Відомий композитор М. Глінка (1804–1857) зауважував, що музику творить народ, а композитори лише аранжують її. Щось подібне спостерігаємо й у педагогічній діяльності: закономірності, принципи, форми, засоби, методи виховання склалися й перевірялися тисячоліттями, а педагогічні вчені лише пізніше осмислювали ці надбання народу, систематизували, вкладали їх у рамки науки¹⁰.

У педагогічній науці існують різні визначення поняття «моральне виховання». Так, С. Гончаренко визначає моральне виховання як один із найважливіших видів виховання, який полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Моральне виховання здійснюється на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами є насамперед гуманізм і демократизм, що

⁹ Закон України «Про Освіту» від 05.09.2017 № 2145. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.01.2019).

¹⁰ Елькін М.В., Головкова М.М., Коробченко А.А. Історія педагогіки : навчально-методичний посібник. Мелітополь : ММД, 2009. 204 с.

виявляються в ідеалі вільної людини, здатної до чесної співпраці, з високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини: любов до батьків, до Вітчизни, до рідної мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; уміння виявляти інші чесноти¹¹;

У Педагогічному словнику зазначено, що мораль (лат. *moralis* – моральний, від *more* – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Складниками моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей. Моральне виховання – один із найважливіших видів виховання, полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Моральне виховання починається в родині, продовжується у дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, пізніше – у закладах вищої школи та інших навчальних закладах. Основними методами морального виховання є переконання, привчання, заохочення тощо. Моральне виховання здійснюється на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Розрізняючи поняття «мораль» і «моральність», Г. Гегель визначав мораль як сферу суб'єктивних уявлень людини про добро і зло та інші етичні цінності, мотиви поведінки, цілі і наміри, а моральність – як практичні звичаї, об'єктивовану мораль. Як сутність моралі моральність, на думку Гегеля, має вищий смисл, бо означає здатність людини творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності, а тому збігається з моральною свободою особи¹². Моральне виховання – цілеспрямований процес оволодіння дітьми моральними категоріями, цінностями, принципами, ідеалами, виробленими людством і прийнятими суспільством на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки. Моральне виховання має свою специфічну мету, яка визначається домінуючими суспільними відносинами і духовними

¹¹ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

¹² Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

цінностями. Мета виховання – становлення морально стійкої, цілісної особистості¹³.

Специфіка морального виховання зумовлена і його змістом – суспільною мораллю. Пріоритетним чинником розбудови демократичного громадянського суспільства є гуманістична мораль – спосіб духовно-практичного освоєння світу особистістю. Вона ґрунтується на визнанні людини найбільшою цінністю, а її прав пріоритетними над інтересами і суспільства, і держави. Основні функції гуманістичної моралі – світоглядна, ціннісно-орієнтаційна, виховна. Гуманістична мораль розглядає людину в її тілесно-духовній цілісності, визнаючи, що мета людини – бути собою, а умови досягнення такої мети – бути людиною для себе (Е. Фромм). Основи добродетності закладені в самому характері зрілої і цілісної особистості, а зло полягає у байдужості до свого «Я». Гуманістична мораль визнає цінністю не норми, принципи та ідеали, а саму людину, її життя й унікальність.

Моральне виховання ефективно здійснюється лише як цілісний процес педагогічної організації життя школярів: діяльності, відносин, спілкування з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей і, відповідно, гуманістичних цінностей моралі. Результатом цілісного процесу є виховання морально стійкої особистості в єдності її свідомості, моральних почуттів, совісті, моральної волі, навичок, звичок, суспільно цінної поведінки, вчинків.

Моральний розвиток особистості – поступальний процес свідомого оволодіння гуманістичними моральними цінностями. Метою морального розвитку особистості є моральна культура – усвідомлено вироблений на основі гуманістичних традицій і постійно вдосконалюваний особистістю індивід, досвід морально цінного ставлення до світу, людини, до самої себе. В ідеалі йдеться про гармонійний максимум усіх морально-духовних цінностей у структурі особистості та міжфункціональний зв'язок між ними. Моральний розвиток особистості – складний, багатогранний процес її соціалізації та індивідуалізації. Він проходить три стадії (Л. Кольберг). На доморальному рівні дитина виконує вимоги, боячись покарання. На конвенційному рівні дотримання моралі вимагається намаганням належати групі, суспільству, відповідати їхнім вимогам із метою самозбереження. Третій аспект морального розвитку особистості – автономний: людина добровільно вибирає моральну поведінку, бо переконана, що жити їй потрібно згідно із цінностями, прийнятими нею добровільно. Вітчизняна педагогіка і психологія трактують процес морального розвитку особистості аналогічно. Відмінністю є те, що

¹³ Педагогіка / под ред. Ю.К. Бабанського. Москва : Педагогіка, 1988. 432 с.

розвиток розуміють не як спонтанний, генетичний рух, а як результат соціального й педагогічного впливу.

Ефективність процесу морального розвитку особистості, зокрема дитини, значною мірою залежить від педагогічно-доцільної організації його керування. Останнє передбачає сприяння, допомогу моральному розвитку особистості, співдію, тобто спільну дію дорослого і дитини. У процесі керування як виховному методі, що практично розгортається у діяльності педагога, дитина відповідним чином розвивається, розвиває сама себе, оскільки здійснює свою внутрішню діяльність, спрямовану на моральне самовдосконалення.

Наступним етапом у моральному вихованні учнів початкових класів виступає формування моральних цінностей. Загальнолюдські цінності – суттєвий складник духовної культури людства, сукупність загальних та загальнозначущих, морально-естетичних ідеалів, яка відображає відношення людини до тих чи інших властивостей об'єктивної, предметної або суб'єктивної, ідеальної реальності. Загальнолюдські цінності становлять виховний ідеал, який відображається у звичаях, традиціях, мистецтві. Він твориться віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють й удосконалюють (Г.О. Фрейман). Моральні цінності – поняття етики, яке відображає значущість для індивіда проявів моралі як регулятора суспільно належної поведінки й є втіленням його суб'єктивного діяльно-зацікавленого ставлення до реалізації у житті моральних норм і принципів. До моральних цінностей відносять різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів належної поведінки людини як громадянина, суспільні і моральні ідеали; етичні уявлення про життя і смерть, справедливість і несправедливість, гуманістичність людських відносин, добро і зло та ін.; моральні почуття (обов'язку, совісті, відповідальності, честі і гідності)¹⁴.

Історично системи моральних цінностей змінюються, проте завдяки закону наступності поколінь ядро морального досвіду людства зберігається. Це знаходить свій прояв у функціонуванні елементарних норм і правил людського співжиття (повага до результатів праці, взаємодопомога, шанобливе ставлення до старших, піклування про дітей, утвердження гідності людини тощо). Моральні цінності зазнають деформації у тому разі, коли домінуючими орієнтаціями в житті людини стають комфорт, споживання, прагнення до насолод. За таких умов, як довів австрійський психіатр В. Франкл, виникає небезпека появи «екзистенційного вакууму» (феномена душевної порожнечі і

¹⁴ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

втрати сенсу життя). Причина смисловтрати, за Франклом, полягає у «чуттєвому перенасиченні», культурі вітальних потреб, зокрема гонитві за сексуальним задоволенням у його «деперсоналізованому і дегуманізованому обличчі», а також може бути пов'язаною з крахом сподівань, планів, надій, ломкою морального ідеалу. Моральність – термінальні, що вживається зазвичай як синонім термінів «мораль» (лат. *moralis*), рідше – «етика» (грец. *ethos*), «нравственность» (рос.). Етимологічно наближений до понять «норов, звичай, характер». Термін «етика» у значенні вчення про моральність вводиться Аристотелем, який неодноразово підкреслював залежність від морально виховної дії етики на людину. Вживання цих термінів для відображення одного й того самого змісту в давні часи вказує на стійкий характер етики людини, що моральність як похідне означає те саме, що й мораль. Виражена у звичаях і норів моральність виникла здавна й як особлива діяльність, міжлюдські відносини з життєвої практики людей, підвладна вихованню, специфіка якого вимагає впливу на людину через зміну умов життя, характеру діяльності та законів, що забезпечують суспільне виховання людей (за Аристотелем). У цих межах можна говорити і про виховне значення етичних знань.

Моральність – одна з важливих сфер людських взаємин. На рівні з мораллю моральність є ключовим поняттям для морального виховання. Останнім часом у теорії етики затвердився понятійний поділ моралі та моральності, де перше поняття виражає специфіку моральної свідомості, або морально належне, а друге – реально існуючі моральні відносини людей або звичаї, в яких відступи від норм і принципів моралі виступають як данина, суперечність самого буття. Тому моральність розглядається як характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами¹⁵.

Пріоритет сучасної моральності – загальнолюдські гуманістичні цінності. Критеріями цих цінностей виступають не лише уявлення про такі моральні якості, як доброзичливість, повага до людської гідності, милосердя, доброта, людяність, толерантність, порядність, уміння прощати, не чинити зла, а й практичні дії, вчинки, мотиви, стимули і наміри людей. Особливе значення мають розвиток потреби в емоційному і духовному контактах із людьми, потреба у самоповазі, співчутті та співпереживанні людям. Чільне місце серед названих цінностей посідають гуманна поведінка, виявлення поваги до людської гідності, людяність, бажання допомогти, прояви довіри, толерантності. Досить

¹⁵ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

часто ми спостерігаємо, що в учнівському середовищі проявляються почуття байдужості, невміння відчувати чуже горе, низький рівень культури спілкування. Усе це призводить до негативних якостей. Учні сперечаються з учителями, учнями, обурюються. Вчитель повинен формувати загальнолюдські цінності та орієнтири (любов до ближніх, повагу до старших). Моральне виховання відбувається на цінностях як ключовий компонент освітнього процесу в закладі середньої освіти.

2. Особливості розвитку морального виховання молодших школярів

Питання морального виховання порушувалося ще в Стародавній Греції: античні філософи визначали мораль як обов'язок громадянина вдосконалювати суспільство і зробити його духовно-моральним. Мислителі різних віків трактували поняття моральності по-різному. Ніцше вважав: «Бути моральним, етичним – означає бути покірним давно встановленому закону чи звичаю». «Мораль – це перевага людини перед природою». Становлення та розвиток морального виховання підростаючого покоління в Україні пов'язані з прийняттям християнства в Київській Русі, розвитком освіти, науки та письменства, появою перших педагогічних літописів («Повість временних літ», «Повчання», «Слово о полку Ігоревім»). У витоків становлення морального виховання в Україні стояли письменники і педагоги М. Бердяєв, Г. Ващенко, Б. Грінченко, І. Котлярєвський, Л. Українка, Т. Шевченко та ін.

«Педагогічна система кожної історичної епохи, – за словами сучасного вітчизняного вченого Михайла Стельмаховича, – висуває свій оригінальний чи актуальний уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховний ідеал. То ж цілком закономірно виникає питання про сучасний педагогічний ідеал національного родинно-громадсько-шкільного виховання в Українській державі»¹⁶.

У своїх працях В. Сухомлинський говорив про те, що необхідно займатися моральним вихованням дитини, навчати «вмінню відчувати людину». Василь Олександрович говорив: «Ніхто не вчить маленьку людину: «Будь байдужим до людей, ламай дерева, попирай красу, вище за все став своє особисте. Усе діло в одній, у дуже важливій закономірності морального виховання. Якщо людину вчать добру – вчать уміло, розумно, вимогливо, у результаті буде добро. Учуть злу (дуже рідко, але буває і так), у результаті буде зло. Не вчать ні добру, ні злу – все одно буде зло, тому що і людиною її треба зробити»¹⁷.

¹⁶ Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2000. 544 с.

¹⁷ Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 612 с.

Більшість напрямів сучасної зарубіжної педагогіки мету виховання вбачає в адаптації людини до умов постіндустріального суспільства з урахуванням жорсткої конкуренції на макро– та мікрорівні. Водночас беруться до уваги глобальні проблеми, що загрожують людству нині й не зникнуть у майбутньому.

Педагогіка неопозитивізму метою виховання вважає підготовку індивіда до включення в систему індустріального виробництва, яке функціонує як добре злагоджений механізм. Прихильники цього напрямку критикують попередні ідеали й еталони поведінки, пов'язані зі звичками і традиційними релігійно-моральними світоглядними орієнтирами, як такі, що не відповідають потребам сучасного динамічного суспільства.

Педагогіка прагматизму мету виховання особистості вбачає у пристосуванні її до життя, пропагує підготовку практиків, які вміють робити кар'єру, бізнес.

Педагогіка екзистенціалізму передбачає створення умов для «самореалізації» особистості, орієнтує на індивідуалізацію навчання як чинник реалізації природних задатків людини.

Гуманістична педагогіка на протигагу педагогіці неопозитивізму ставить за мету виховання гуманіста, формування в особистості високих людських якостей, уміння встановлювати контакти, розуміти себе й інших людей; її представники акцентують на морально-психологічних аспектах міжособистісних стосунків, соціальному партнерстві, яке передбачає співпрацю людей різного соціального стану, якщо вони навчаються розуміти одне одного, йтимуть на взаємні поступки.

Загалом мета виховання в зарубіжній педагогіці зводиться до виховання законослухняної людини, яка поважає закони і норми моралі демократичного суспільства, знає свої права та обов'язки і відповідально ставиться до їх виконання¹⁸.

Основні напрями наукового розроблення різних аспектів морального виховання молодших школярів відображено в працях В. Духновича, Н. Крупської, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, І. Стешенка, В. Сухомлинського, С. Шацького та ін. Теоретичні основи виховання у школярів моральних якостей, з'ясування їх суті й умов формування знайшли висвітлення у працях І. Беха, Л. Божович, О. Киричука, Г. Костюка, О. Скрипченка та ін. Вагомий внесок у розв'язання проблеми морального виховання особистості зробили Б. Кобзар, В. Котирло, М. Красовицький, Ю. Приходько, Ю. Руденко та ін. Шляхи, засоби і методи формування моральних взаємовідносин у

¹⁸ Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2000. 544 с.

процесі спільної діяльності учнів висвітлюються у роботах В. Білоусової, К. Гавриловець, В. Киричок, Н. Рєпи та ін.

Вітчизняні вчені і просвітителі Г. Сковорода, М. Драгоманов, Г. Ващенко метою морального виховання вважали формування гармонійно розвиненої особистості. Дослідження цієї проблеми можна прослідкувати у працях відомих учених: К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського¹⁹. У працях Г. Ващенка «Виховання волі і характеру», «Проект системи освіти в самостійній Україні» висвітлено дослідження, в яких вивчався розвиток дітей та їхні навчальні та виховні можливості і результати взаємодії з навколишнім світом. Ці результати є актуальними і для сучасних науковців в умовах розбудови національної освіти. Учений у своїх дослідженнях велику увагу приділяє оновленій парадигмі виховання, в основі якої – розуміння дитини як суб'єкта і мети виховання. Г. Ващенко вважав, що забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємин на рівні співробітництва і співтворчості у навчально-виховних закладах поліпшить формування нової людини. Вчителям у роботі з учнями необхідно звертатися до народної моралі, культури, забезпечувати єдність навчання та виховання²⁰.

Педагогічні погляди І. Огієнка мають суттєве значення для теорії виховання. Серед визначних чинників виховання він виокремлює мову, особливо у вихованні дітей, оскільки вона є унікальним інструментом пізнання навколишнього світу. «Мова, – писав І. Огієнко, – це наша національна ознака, у мові наша культура, ступінь нашої свідомості... І поки живе мова – житиме і народ як національність». Педагог залишив після себе значний доробок праць, присвячений мовним проблемам, основні з них: «Чистота і правильність української мови. Підручник для вивчення української літературної мови. Популярний курс з історичним освітленням», «Нарис з історії української мови», «Система українського правопису», «Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис» тощо.

Педагог В. Сухомлинський, автор багатьох книг, на яких виросло не одне покоління вчителів («Сто порад учителям», «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» та ін.), присвячував нормам моральності спеціальні бесіди, через які намагався не лише передати дітям моральні знання, а й вплинути на їхні почуття, емоції. Цим самим спонукав їх до правильних, хороших вчинків. Особливо великого значення для

¹⁹ Батарейна І.О. Моральне виховання в працях дослідників минулого та сьогодення: історичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 70. С. 10–14.

²⁰ Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: підручник / А.М. Бойко та ін. Київ: Професіонал, 2004. 576 с.

розумового виховання В. Сухомлинський надавав розвитку у дітей мови і мовлення, адже мова і мислення нерозривно взаємозв'язані: «Убогість слова, – пише педагог, – це убогість думки...». І тому, на думку педагога, кожен учитель, який би предмет він не викладав, повинен бути вчителем словесності²¹.

У педагогічній системі К. Ушинського важливе місце займають питання виховання, у яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвинутою вважав людину, у якої поєднані розумова зрілість, моральна досконалість, фізична і естетична розвиненість. Усі боки виховання розглядав як єдиний процес, де вони, як і в дійсності, переплітаються між собою і зумовлюють одна одну²².

Щодня бачимо ситуацію, коли з преси й телебачення, а особливо мережі Інтернет, учні щодня дізнаються про те, що суперечить цінностям цивілізованого суспільства. Обсяг інформації постійно зростає, негативно впливаючи на загальний рівень культури, духовності людей²³. Застосування комп'ютерів як засобів комунікації створило новий вид комунікації – комп'ютерний, який є процесом взаємообміну інформацією між суб'єктами за допомогою вербальних і невербальних комунікативних систем, опосередкований комп'ютерними засобами комунікації²⁴.

Запровадження у педагогіці комп'ютерних комунікацій підвищує вимоги до педагога у користуванні ПК, опрацюванні ресурсів мережі Інтернет та до розвитку й осучаснення усного та письмового мовлення. Використання комп'ютерної комунікації у навчанні призвело до того, що процес одержання знань із книги перетворився на процес отримання знань за допомогою використання пошукових систем Інтернет. Використовуючи мережу Інтернет, майбутні вчителі початкової школи розширюють комунікативні зв'язки, мають можливість дізнатися про особливості викладання відповідних предметів в інших навчальних закладах, ознайомитися з різними навчальними програмами, електронними підручниками, паралельно із цим підвищувати свою кваліфікацію шляхом дистанційного навчання та засвоювати е-курси з будь-якого предмета. У сучасній національній освіті досить перспективним є дистанційне навчання, яке зараз починає набувати все

²¹ Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 612 с.

²² Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. / за ред. О.І. Пискунова. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 2. 359 с.

²³ Сисоева С.О. Педагогічні технології у безперервній освіті / за заг. ред. С.О. Сисоевої. Київ, 2001. 244 с.

²⁴ Пехота О.М. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті : навчальний посібник / за наук. ред. О.М. Пехоти, Т.В. Тихонової. Миколаїв : Іліон, 2013.

більшого поширення й є процесом взаємодії між людьми, що віддалені у просторі. Постає питання в організації процесу морального виховання під час таких занять та необхідність перегляду форм і методів роз'яснення етичних норм учням молодшого віку.

Н. Волкова окреслює комунікативність учителя як сукупність істотних, стійких властивостей особистості, що сприяють прийманню, розумінню, засвоєнню, використанню і передаванню педагогічної інформації, тобто інформації, спрямованої на навчання й виховання учнів²⁵. У навчально-виховному процесі інформація, що передається викладачем і засвоюється учнями, постійно видозмінюється, трансформується під впливом особистісних і навколишніх чинників.

«Є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини. Це явище я називаю дитиноцентризмом в освіті», – стверджує президент Національної академії педагогічних наук Василь Кремінь²⁶. Нова українська школа виховує не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства. Уживаються поняття «освіта», «освітній процес» в їх сучасному розумінні, що охоплюють навчання, виховання і розвиток. Виховний процес є невід'ємним складником усього освітнього процесу й орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні, соціально-політичні. Виховання не зведено лише до окремих «занять із моралі». Усе життя Нової української школи організовується за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей. Ключовим виховним елементом став приклад учителя, який покликаний зацікавити дитину²⁷. Запроваджуються програми із запобігання дискримінації, насильству та знуцанню у школі. Шлях змінам відкрито восени 2017 року, коли парламент ухвалив новий Закон «Про освіту». Саме він регулює основні засади Нової освітньої системи. Вже в 2017/2018 навчальному році розпочали впроваджувати нові стандарти у 100 школах по всій країні. А в 2018/2019 навчальному році всі українські першокласники навчалися за новою системою.

ВИСНОВКИ

Виховання моральної свідомості нерозривно поєднане з формуванням у дітей оцінного ставлення до явищ дійсності, яке виявляється в

²⁵ Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник ; вид. 2-е, перероб., доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

²⁶ Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / уклад. О.О. Любар ; за ред. В.Г. Кременя. Київ : Знання, 2005. 767 с.

²⁷ Нова українська школа : poradnik dla vchytela / za red. N.M. Bibik. Київ : Plejadi, 2017. 206 с.

актах поведінки і служить її мотивом. Обов'язок школи, педагогів – формувати в учнів тільки такі звички поведінки в колективі, сім'ї, суспільстві, які відповідають вимогам моралі. Формування моральної свідомості, почуттів і звичок – це єдиний процес, наслідок якого – створення морально повноцінної, духовно багатой і щасливої людини нового світу.

Отже, проведений історичний аналіз стану дослідження морального виховання в різні часи відомими вченими та педагогами доводить беззаперечну важливість та актуальність морального виховання. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається реформа системи освіти та вся увага прикута до Нової української школи. Сьогодні почалося дослідження глибинної сутності процесу морального виховання учнів початкових класів України. Нині питання морального виховання дітей знаходиться в полі зору сучасних дослідників. В організації морального виховання в Україні є серйозні і складні проблеми. Українська школа має потребу у підвищенні ефективності вітчизняного процесу морального виховання. Урятувати молодь від хаосу сьогодення може тільки підвищення моральної культури підрастаючого покоління.

Важливими умовами формування моральних цінностей є постійний взаємозв'язок навчання і виховання, систематичне привчання учнів до певних норм поведінки, вироблення у них міцних навичок і звичок. Це досягається високим теоретичним рівнем, методичною майстерністю вчителя, тісним зв'язком навчання з життям. Формування моральних якостей відбувається, коли дитина спостерігає за вчителем чи батьками в процесі щоденного життя. Сьогодні в Україні проблема морального виховання є актуальною. Діти сьогодення знаходяться в ситуації багатьох негативних впливів. Із моральним вихованням пов'язане поняття цінності. Моральне виховання потребує врахування викликів часу та потреб самої особистості.

АНОТАЦІЯ

На основі вивчення наукових джерел у роботі проаналізовано поняття «Нова українська школа», «мораль», «виховання», «вихованість», «моральне виховання», «моральність». Сьогодні пріоритетним завданням є підвищення морального виховання учнів початкових класів. В умовах інформатизації суспільства виникає необхідність пошуку ефективних форм, методів, прийомів та засобів формування моральних якостей учнів. У сучасному освітньому просторі необхідно звернути увагу на важливість морального виховання та потребу систематичної роботи. Зараз спостерігається відсутність науково розробленого та науково обґрунтованого

методичного забезпечення процесу морального виховання, а також науково обґрунтованих педагогічних умов його вдосконалення. Моральне виховання інтегрується в освітній процес, у ході якого учні отримують знання моральних норм і правил. Учні з радістю ходять до школи, де їх вчать критично мислити та не боятися висловлювати власну думку. Нова українська школа виховує всебічно гармонійно розвинену особистість.

Із реформуванням системи освіти перед педагогами з'являються нові вимоги та нові завдання. Важливий виховний чинник у житті сучасної школи – принцип дитиноцентризму та партнерства. Відбуваються зміни парадигми освіти від колективної до особистісно орієнтованої та компетентісної. Для поліпшення морального виховання необхідно внести інновації у виховний процес усіх освітніх ланок.

Моральне виховання починається з раннього віку й є дуже актуальним. Початковий етап соціалізації відбувається в молодшому шкільному віці. З'являється необхідність у пошуку нових шляхів або переосмислення вже відомих. Сприятливими педагогічними умовами для формування моральних якостей є поєднання навчання і виховання, позитивний вплив суспільного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батарейна І.О. Моральне виховання в працях дослідників минулого та сьогодення: історичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 70. С. 10–14.

2. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підручник / А.М.Бойко та ін. Київ : Професіонал, 2004. 576 с.

3. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник ; вид. 2-е, перероб., доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145. URL: <http://zakon.rada.gov/lavs/show/2145-19> (дата звернення: 05.01.2019).

6. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999. № 651. URL: <http://zakon.rada.gov/lavs/show/651-14> (дата звернення: 05.01.2019).

7. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / уклад. О.О. Любар ; за ред. В.Г. Кременя. Київ : Знання, 2005. 767 с.

8. Концепція «Нова українська школа» : Рішення кол. МОН України від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 05.01.2019).

9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. *Книга методиста* : довідково-методичне видання / упоряд. Г.М. Литвиненко, О.М. Вернидуб. Харків : Торсінг плюс, 2006. С. 8–21.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 р. URL: [nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.doc](#) (дата звернення: 05.01.2019).

11. Нечева Є. Моральне виховання учнів початкової школи. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 53–54.

12. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / за ред. Н.М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.

13. Елькін М.В., Головкова М.М., Коробченко А.А. Історія педагогіки : навчально-методичний посібник. Мелітополь : ММД, 2009. 204 с.

14. Педагогіка / под ред. Ю.К. Бабанського. Москва : Педагогіка, 1988. 432 с.

15. Пехота О.М. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті : навчальний посібник / за наук. ред. О.М. Пехоти, Т.В. Тихонової. Миколаїв : Іліон, 2013.

16. Сисоева С.О. Педагогічні технології у безперервній освіті / за заг. ред. С.О. Сисоевої. Київ, 2001. 244 с.

17. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 612 с.

18. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. / за ред. О.І. Пискунова. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 2. 359 с.

19. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2000. 544 с.

Information about the author:

Batareina I. O.,

Postgraduate Student

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
20, Hetmanska str., Melitopol, Zaporizhia region, 72312, Ukraine